

Samen opleiden, samenwerken en leren samen werken

Een onderzoek naar elementen van (leren) samenwerken en het belang dat basisscholen, aanstaande leraren en hogeschooldocenten hechten aan afspraken daarover voor stage en begeleiding.

Projectvoorstel voor stage en onderzoek voor de opleiding Onderwijskunde van de Universiteit Utrecht.

Begeleiding vanuit het Kempellectoraat van de Hogeschool De Kempel te Helmond en het Instituut voor Leraar en School van de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Uitvoering: dr.ing. H.E. Popeijus

Diepteproject vanuit het Kempellectoraat 'Leren in leerwerk gemeenschappen'.

Begeleiders: drs. J.J.M. Geldens, associate lector Kempellectoraat

dr. J.H. Boonman, FSW/OWK, Universiteit Utrecht

Supervisor: prof.dr. Th.C.M. Bergen, ILS-Radboud Universiteit Nijmegen

Tijdsduur: Medio 2004 tot eind 2005

Leren samenwerken in de professionele ontwikkeling van aanstaande leraren.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door dr.ing. H.E. Popeijus in het kader van de stage en de masterthesis voor de opleiding onderwijskunde aan de Universiteit Utrecht. Het onderzoek is opgezet als project binnen de lectoraatsopdracht “Leren in leerwerkgemeenschappen”, van het Kempellectoraat van de pedagogische Hogeschool De Kempel. Vanuit de programmalijn ‘De professionele Ontwikkeling van Leraren’ van de RU-ILS is prof.dr. Th.C.M. Bergen supervisor.

De begeleiding ligt in handen van drs. J.J.M. Geldens en dr. J.H. Boonman.

Introductie

Voor de opleiding van leraren primair zowel als voortgezet onderwijs zijn tegenwoordig verschillende mogelijkheden. Naast de bekende reguliere opleiding ontstaan nieuwe en andere leer(werk)trajecten. Tot voor kort stond bij de reguliere opleidingen het opleidingsperspectief centraal. Pedagogische hogescholen en basisscholen zijn van oudsher gewend aan een door regelgeving gestuurd curriculum gebonden onderwijsaanbod (Popeijus, 2003). Bij opleiden in leerwerktrajecten vindt een verschuiving plaats van een instructiegericht aanbod naar een competentiegericht aanbod. Bij deze nieuwere vormen ligt steeds meer nadruk bij het opleiden op de werkplek. In deze onderzoeksopzet ligt de focus op het opleiden op de werkplek van aanstaande leraren primair onderwijs.

Competentiegericht opleiden op de werkplek

Bij de opleiding wordt een aantal competenties voor een startbekwaam leraar onderscheiden (SLO-VSLPC, 1997). Deze startcompetenties staan bij het werkplekleren centraal (Geldens et al., 2003). De meeste competenties hebben te maken met ‘lesgebonden’ bekwaamheden. Enkele competenties hebben te maken met niet-lesgebonden bekwaamheden. Een voorbeeld is de competentie ‘samenwerken met collega’s’. Deze impliceert dat de beginnend leraar kan bijdragen aan het realiseren en het ontwikkelen van het pedagogisch-didactisch klimaat van de school. Evenals aan de kwaliteit van de werkverhoudingen en de organisatie van de school.

De competentie: samenwerken met collega’s

De tweede kern van deze competentie omvat daartoe dat de aanstaande leraar een constructieve bijdrage levert aan vergaderingen. Maar ook dat hij bijdraagt aan vormen van schooloverleg en werkzaamheden om de schoolorganisatie goed te laten verlopen. Hier rijst een vraag namelijk of de basisschool en de hogeschool de aanstaande leraar in de gelegenheid stellen zich de bekwaamheden eigen te maken die behoren bij de competentie ‘samenwerken met collega’s’.

Deze competentie veronderstelt onder meer dat de aanstaande leraar in het team wordt opgenomen als een geaccepteerd aankomend collega en als zodanig ook deelneemt aan teamvergaderingen. Hier leert hij meedenken en meebeslissen in onderwijsinhoudelijke en organisatorische zaken waar het team in zijn ontwikkelingen mee bezig is.

Een competentie of bekwaamheid is te omschrijven als het vermogen om op basis van aanwezige kennis, vaardigheden en houdingen adequaat te kunnen handelen in complexe beroepssituaties.

Tevens omvat een competentie het vermogen om op de keuzes en beslissingen die tijdens dat handelen gemaakt worden te kunnen reflecteren en ze te verantwoorden.

Recent onderzoek

In recent onderzoek zijn de opvattingen van deelnemers aan een werkplekleeromgeving onderzocht. Daarbij is de actoren die deelnemen aan het inrichten van een werkplek voor de opleiding van aanstaande leraren gevraagd naar hun opvattingen over de wenselijke inrichting van een werkplekleeromgeving. In dat onderzoek zijn over het aanbod van houdingen en vaardigheden slechts in beperkte mate uitspraken van de actoren aangetroffen (Geldens et al., 2004). De resultaten suggereren dat attitudes bij het denken over de inrichting van de werkplekleeromgeving een onderbelicht element vormen. Dit terwijl het bij competentiegericht leren gaat om het op een geïntegreerde wijze ontwikkelen van kennis, vaardigheden en houdingen (Klarus, 1998).

Deze lijn is door te trekken naar keuzes en beslissingen die betrekking hebben op zowel activiteiten in lesgebonden als in niet-lesgebonden contexten.

Verwacht mag worden dat de aanstaande leraar een goede relatie heeft of krijgt met de mentor, de directeur en de coach (Geldens et al., 2004). En vooral ook dat de aanstaande leraar wordt 'geaccepteerd door de teamleden' en van hen op positieve wijze commentaar krijgt op zijn functioneren.

Gezien de uitspraken van de actoren, is bij het kenmerk 'lerende organisatie' sprake van een voortdurend leer- en ontwikkelingsproces van alle betrokkenen in de werkplekleeromgeving. De uitspraken suggereren dat de betrokkenen ook willen leren (Geldens et al., 2004). Er is dan sprake van de school als lerende organisatie. In zo'n organisatie worden het leren en het leervermogen van individuen, groepen en de organisatie als geheel, op elkaar betrokken (Bolhuis & Simons, 2001). De scholen en de hogeschool hebben een gedeelde verantwoordelijkheid in deze 'lerende organisatie' ook de aanstaande leraren in de gelegenheid te stellen te leren onderwijzen.

Bij het leren op de werkplek worden drie actoren onderscheiden: de leraren van de basisschool, de aanstaande leraren zelf en de opleidingsdocenten van de hogeschool (Geldens et al., 2004).

Begeleiding is op te vatten als een cruciale factor in de opleiding van aanstaande leraren. In het onderzoek van Geldens et al., 2004 wordt dan ook een component 'begeleiding' onderscheiden. Deze component omvat vier kenmerken te weten 'mentoring en coaching', 'afstemming op behoeften', 'kenmerkende situaties', en 'zorgen voor ownership'.

Opvallende verschillen werden waargenomen in de nadruk die de drie actorgroepen leggen bij de kenmerken 'kenmerkende situaties', 'zorgen voor ownership' en in mindere mate om 'afstemming op behoeften'.

Zo werden over het zorgen voor 'kenmerkende situaties' in beperkte mate en bij de actorgroep hogeschool aanvankelijk in het geheel geen, uitspraken aangetroffen. De verschillen in nadruk tussen de actorgroepen over dit kenmerk bleken significant. Over het kenmerk 'zorgen voor ownership' werden bij geen van de drie actorgroepen uitspraken aangetroffen.

Voor het leren samenwerken lijken de hier genoemde kenmerken echter van groot belang.

Het uit te voeren onderzoek

De bovenstaande inleidende beschouwing leidt tot de volgende veronderstelling, centrale en afgeleide vragen en een structuur om een onderzoeksopzet uit te werken.

Probleemstelling

Voor leren samenwerken op de werkplek is opname in het team voorwaardelijk. Opname in het team impliceert actieve deelname aan (ontwikkelings)onderwerpen waarbij leraren samenwerken. Maar ook aan processen waarin beslissingen worden genomen zoals het kiezen van een nieuw onderwijsaanbod (doorgaans keuze voor een methode) voor een bepaald leergebied of (sub)domein.

Hieruit vloeit de aanname voort dat de actoren bepaalde elementen van samenwerking en van stage en begeleiding dusdanig belangrijk vinden dat ze daar met elkaar afspraken over willen vastleggen.

Doelstelling

Doel van het onderzoek is tweeledig. Enerzijds wil het bijdragen aan wetenschappelijke en theoretische inzichten over leren onderwijzen in leerwerk gemeenschappen. Dit wordt gedaan door te onderzoeken welke elementen van leren samenwerken door aanstaande leraren primair onderwijs zo van belang zijn dat de actoren daarover afspraken willen vastleggen. Anderzijds wil het bijdragen aan de praktijk door deze op een wetenschappelijk verantwoorde wijze verkregen inzichten te vertalen naar en te delen met de praktijk. Daartoe zal, zo mogelijk, op basis van dat inzicht een voorstel worden geformuleerd voor een raamwerk van een stageprotocol. Dit draagt dan het karakter van een stage- en begeleidingsarrangement waarin de actoren zelf afspraken over deze elementen kunnen vastleggen.

Centrale vraag

Welke elementen van samenwerking en van stage en begeleiding zijn zo belangrijk dat de actoren daarover met elkaar afspraken willen vastleggen?

Afgeleide vragen (nog mede afhankelijk van raadpleging van praktijkmensen en enkele deskundigen)

- Welke kwaliteitselementen zijn te onderscheiden aan stage en begeleiding die gerelateerd zijn aan het competentiegericht opleiden op de werkplek en in het bijzonder aan (leren) samenwerken?
- Welke kwaliteitselementen zijn te onderscheiden aan de competentie samenwerken met collega's?
- Aan welke van deze elementen hechten de basisscholen, de aanstaande leraren en de docenten van de hogeschool dusdanig belang dat ze daarover met elkaar afspraken willen vastleggen?
- Over welke van die elementen percipiëren de actoren in de praktijk vastgelegde afspraken?
- Is een relatie aanwezig tussen het belang dat de actoren aan de verschillende elementen hechten en de aanwezigheid van vastgelegde afspraken daarover in de praktijk?

Onderzoeksopzet

Literatuur onderzoek

- Wat is er al bekend over leren onderwijzen binnen de werkplekleeromgeving?
- Wat is er bekend kwaliteitselementen van de competentie samenwerken?
- Wat is er bekend over onderwijsarrangementen voor het leren van deze competentie binnen de werkplekleeromgeving?
- Wat is er bekend over tripartiete afspraken tussen de drie actorgroepen over deze elementen?

Stappen Empirisch onderzoek

Methode (nog nader in te vullen)

- Deelnemers
Aanstaande leraren: 150 jongste en oudste aanstaande leraren uit het voltijdse opleidingstraject: 75 van jaargroep 1 en 2 resp. 75 van jaargroep 4 en 3
Hogeschool: 25 (uit ongeveer 60) opleidingsdocenten.
Basisschool: 135 basisscholen.
- Materiaal
vragenlijst en interviewguide
Procedure
vooronderzoek t.b.v. enquête
(zo mogelijk enkele diepte-interviews bij selectie uit genoemde deelnemers)
enquête onder de basisscholen die deelnemen aan de convenanten
enquête bij jongste en oudste aanstaande leraren
enquête bij de hogeschooldocenten
- Dataverzameling en dataverwerking

Resultaten

Conclusies en discussie

Prestatie-indicatoren

De opzet van het onderzoek en de resultaten ervan vormen een concretisering van de prestatie-indicatoren uit het Lectoraatsplan van het Kempellectoraat (Popeijus et al., 2005). Dit is als volgt uitgewerkt.

Indicator 1 en 6. Op de eerste plaats draagt het onderzoek door haar doelstelling, opzet en inhoud bij aan het strategisch beleid van de hogeschool en haar partnerscholen. In het bijzonder door te onderzoeken over welke elementen van stage en begeleiding samenwerkingsafspraken wenselijk zijn. Scholen en hogeschool kunnen hier in hun beleid rekening mee houden.

Indicator 2, 3 en 5. De wijze waarop het onderzoek wordt uitgevoerd evenals over de resultaten ervan wordt via presentatie en rapportage verslag gedaan. Door deze gegevens inzichtelijk te maken en te delen wordt bijgedragen aan het versterken van het karakter van de hogeschool als educatief kenniscentrum.

Indicator 4. Via begeleiding en delen van kennis over de manier van onderzoeken wordt bijgedragen aan de professionalisering en in het bijzonder aan de onderzoeksvaardigheden van de onderzoeker zelf en diens begeleiders.

Het onderzoek en de resultaten ervan zullen tevens worden gepresenteerd in de (werk)veldcommissies die de deelnemende scholen representeren en eventueel tijdens een docentenvergadering of ‘onderwijscafé’. Op deze wijze en via de rapportage vindt een bijdrage plaats aan de professionalisering van docenten en aanstaande leraren van de hogeschool en leraren van de partnerscholen.

Indicator 7. Door middel van tenminste één publicatie in een wetenschappelijk georiënteerd tijdschrift vindt een bijdrage plaats aan de nationale en internationale kennisontwikkeling over leren en leren onderwijzen in leerwerk gemeenschappen.

Tijdsduur

- Medio 2004 tot eind 2005.

Literatuur

- Bolhuis, S., & Simons, P. R.-J. (2001). *Leren en werken*. Deventer: Kluwer.
- Geldens, J. J. M., Popeijus, H. L., & Bergen, T. C. M. (2003). Op zoek naar de kenmerken van een krachtige werkplekleeromgeving voor aanstaande leraren in de basisschool. *Velon tijdschrift voor lerarenopleiders*, 24(2), 15-22.
- Geldens, J. J. M., Popeijus, H. L., Peters, V., & Bergen, T. C. M. (2004, 10 juni). *Componenten en kenmerken van een werkplekleeromgeving voor aanstaande leraren in de basisschool, opvattingen van de actoren over de wenselijke inrichting van een werkplekleeromgeving*. Paper presented at the Onderwijs Research Dagen 2004, Utrecht.
- Klarus, R. (1998). *Competenties erkennen. Een studie naar modellen en procedures voor leerwegaafhankelijke beoordeling van beroepscompetenties*. proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, CINOP, 's-Hertogenbosch.
- Popeijus, H. L. (2003). *Het onderwijsaanbod, van wet tot keuze*. proefschrift, Universiteit Twente, Nijmegen.
- Popeijus, H. L., Geldens, J. J. M., Coenders, F. J. L., & Venrooij, A. J. v. (2005). *Leren in leerwerk gemeenschappen. Samen kennis delen is samen kennis vermenigvuldigen in voortdurende verandering* (Lectoraatsplan). Helmond: Hogeschool De Kempel.
- SLO-VSLPC. (1997). *Startbekwaamheden leraar primair onderwijs*. Utrecht: Stichting Leerplanontwikkeling/Vereniging Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra.